

192. De stem van het kind, wat is dat?

DRS. E. KLAVER

De oproepen in de maatschappij om het kind een stem te geven zwellen aan. Ook in de rechtspraak. Wat is er zo bijzonder aan om het kind een stem te geven? Hebben kinderen van nature niet allemaal een stem? In de rechtspraak gaat het over de stem van het kind dat klem zit, vaak in complexe scheidingen. Wat maakt dat kinderen klem zitten? Het is dit jaar dertig jaar geleden dat het Kinderrechtenverdrag van de Verenigde Naties unaniem is aangenomen. Nederland heeft dit verdrag in 1995 geratificeerd. Is er wat te vieren?

Niet altijd

Op de uitvaart van mijn moeder heb ik mijn gevoelens voor haar met haar nabestaanden gedeeld. Ik ben haar dankbaar. Maar ik heb er ook iets aan toegevoegd, namelijk de woorden: *maar niet altijd*. Ik ben in mijn jeugd een mantelzorgkind geweest. Mijn moeder droeg vanaf ongeveer mijn 12^e jaar steeds meer taken voor het gezin aan mij over. Bij tijd en wijle volledig. Mijn moeder leed aan depressies en mijn vader had een drukke baan. Mij werd niets gevraagd. Er was een noodzaak. Ik was de oudste, en het enige meisje. Ik zat klem.

12.000 kinderen staan onder voogdij van een gecertificeerde instelling

Er is de laatste jaren volop belangstelling voor klem zittende kinderen. Zo hebben minister Stef Blok (Justitie en Veiligheid) en staatssecretaris Martin van Rijn (Volksgezondheid, Welzijn en Sport) in 2017 een opdracht geformuleerd om tot een platform te komen voor kinderen die door de (v)rechtscheiding (of complexe scheiding) van hun ouders in de klem zijn geraakt. Dit platform werd geleid door André Rouvoet en heeft in 2018 een agenda opgeleverd met de titel: *Scheiden... en de kinderen dan?* Bij dit platform waren de belangrijkste uitvoeringsinstanties betrokken. Deze agenda is gevolgd door een programma dat wordt uitgevoerd door de ministers Dekker (Rechtsbescherming) en De Jonge (VWS) in samenwerking met het VNG. Een ander voorbeeld: onlangs vroeg de kindombudsman aandacht voor de ongeveer 12.000 kinderen in Nederland die onder volledige voogdij staan van een gecertificeerde instelling. Zij vindt dat deze kinderen te weinig gehoord worden en deed een oproep om deze kinderen een stem te geven. Ook de rechtspraak heeft steeds meer aandacht voor het klem zittende kind. Een voorbeeld is het

benoemen van een bijzondere curator. Op grond van artikel 1:250 van het Burgerlijk Wetboek kan de rechtbank een bijzondere curator benoemen om het kind een stem te geven als zijn belangen conflicteren met die van zijn ouders of verzorgers. Bij partnerdoding is de rechter verplicht een bijzondere curator aan te stellen.

Sinds 2014 krijg ik met enige regelmaat, als bijzondere curator of als deskundige van een rechtbank of het hof, de opdracht om een kind dat klem zit een stem te geven. Ik ben gedragsdeskundige. De rechtspraak meent dat een gedragsdeskundige een aanvulling kan zijn op een juridisch geschoolde professional om het kind te vertegenwoordigen, ofwel om het een stem te geven.

Jezelf kenbaar maken

Laat ik beginnen met het onderzoeken van de uitdrukking: de stem van het kind. Het gaat namelijk om meer dan zijn stemgeluid. Ik waag een poging: met zijn stem maakt het kind zichzelf kenbaar. Voor de betekenis van 'zichzelf' kijk ik naar de uitdrukking: ik kan bij haar of hem mezelf zijn (ik voel me prettig). Of niet. Ik wil niet zeggen dat ik hiermee een sluitende interpretatie te pakken heb, maar ik heb door deze nuancering *voelen* (jezelf zijn) en *denken* (kenbaar maken) in één uitdrukking samengebracht. In deze innerlijke wisselwerking ontwikkelt een kind zijn zelfbeeld, zijn identiteit.

Tevens rek ik de betekenis van de stem van het kind op: het kind kan zichzelf namelijk niet alleen kenbaar maken met zijn stem maar ook bijvoorbeeld door zijn gedrag, gebaren of een blik in zijn ogen.

De stem van het kind veronderstelt tevens dat zijn stem gehoord wordt. De stem van het kind verwijst naar een relatie: van ik naar de ander. Van de ander wordt verwacht dat hij kan horen in de zin van verstaan, begrijpen of betekenis verlenen. Met andere woorden: de stem van het kind

verwijst naar een relatie waarbinnen betekenisuitwisseling plaatsvindt. Met zijn stem legt het kind daarmee ook een verbinding tussen zichzelf en zijn omringende wereld. Als we hiervan uitgaan, zitten we dan op de goede weg?

De invloed van de stem van het kind

De Algemene Vergadering van de Verenigde Naties nam op 20 november 1989 het Verdrag inzake de Rechten van het Kind unaniem aan. Inmiddels hebben 196 staten dit verdrag geratificeerd. Voor Nederland trad het Internationale Kinderrechtenverdrag op 8 maart 1995 in werking. Ervaring en divers onderzoek hebben duidelijk gemaakt dat het kinderen helpt om een stem te hebben in beslissingen die worden genomen om hun belang te waarborgen. In artikel 12 van het Kinderrechtenverdrag heeft het Comité van de Verenigde Naties er dan ook bij landen op aangedrongen om in hun wetgeving op te nemen dat kinderen en jeugdigen worden gestimuleerd hun mening kenbaar te maken en hen een stem te geven in de juridische en andere procedures die een directe impact hebben op hun leven. Mede op basis van het verdrag zijn er initiatieven genomen om de invloed van de stem van het kind te vergroten. In 2003 heeft Marc Dullaert, voormalig kinderombudsman, bijvoorbeeld Kids-Rights opgericht, een kinderrechtenorganisatie op het gebied van kindparticipatie. Een ander Nederlands voorbeeld is Missing Link, een initiatief van prinses Laurentien. De vraag is echter wat de betekenis is van het meedenken en het meepraten voor het kind dat klem zit.

Als ik één keer zeg wat ik denk...

Mijn ervaring is dat de bijzondere curator vooral wordt benoemd in complexe echtscheidingen, maar dat hoeft niet. Het kan bijvoorbeeld ook om een medische kwestie gaan. Een kind met kanker wil niet nog eens een aanvullende chemokuur. Zijn moeder steunt hem, zijn vader begint een rechtszaak. Of een moeder die haar dochter niet wil dwingen tot het dragen van een hoofddoek, terwijl de vader dit als een doodzonde ervaart.

Als ik één keer zeg wat ik wil, waarom moet ik het dan nog zoveel keer zeggen?

Gezinnen die verweekeld zijn geraakt in een complexe scheiding hebben doorgaans te maken met veel instanties, meer dan twintig is geen uitzondering. Het zijn gezinnen die worstelen met gestapelde en hardnekkige problemen. Het denken daarachter is: voor ieder probleem een andere oplossing. 'Ik heb al meer dan twintig keer met iemand zoals u moeten praten,' kan een klem zittend kind zo maar verzuchten. Welk kind gelooft nog dat er naar zijn stem wordt geluisterd als hij voor de niet-meer-te-tellen-keer over zijn klemsituatie heeft moeten praten?

'Als ik één keer zeg wat ik wil, waarom moet ik het dan nog zoveel keer zeggen, als mijn stem belangrijk is,' verweet een kind mij. Zijn ogen waren nat van de tranen. Ik schaamde mij en herkende wat hij mij kenbaar wilde maken. Hij geloofde niet meer in mijn luisterend oor, zoveel was duidelijk. Als bijzondere curator heb ik de betekenis van de ziel leren kennen. Deze verhalen snijden door je ziel.

Erkenning

Het treft me bij deze zaken steeds weer dat ouders of verzorgers van kinderen die mede door hun toedoen klem zijn geraakt, niet de intentie hebben hun kind zijn stem te ontnemen. Wat gaat er dan toch mis? Wat is de angel in deze belangenconflicten tussen ouders en kinderen?

Voor mij was de angel het ontbreken van *erkenning*. In een belangrijke periode in mijn leven werd ik belast met taken die niet horen bij een kind van die leeftijd. Mijn moeder ging voorbij aan wie ik op dat moment was, wat mijn behoeften waren. Onze relatie werd bepaald door een eenzijdig opgelegde opdracht, in een periode waarin voor mij de vraag 'wie ben ik?' veel aandacht vroeg. Ik kon bij haar mijzelf niet zijn en ik kon dat haar niet kenbaar maken. In de agenda van het platform van Rouvoet staat bij de beschrijving van een praktijkvoorbeeld de volgende uitspraak: 'Iedereen heeft behoefte aan erkenning, zolang je niet gehoord wordt, blijf je schreeuwen.' Ik kan dit alleen maar beamen.

In mijn jeugd had ik op school ook een stem, die ik zeker niet wilde gebruiken om aan vrienden en vriendinnen mijn leefwereld thuis kenbaar te maken. Ik had het er gewoon niet over. Toen de leraren op school erachter kwamen wat er thuis aan de hand was, werd me zo nu en dan bij het binnenkomen van de les gevraagd hoe het met mijn moeder was. 'Goed,' was mijn standaard antwoord. Ik wilde mijzelf kunnen zijn op school. Dat lukte voor een groot deel, maar niet helemaal. Ik probeerde immers iets te verzwijgen. Er was sprake van een 'dubbele bodem' en ik koos ervoor om dat zo te laten. Op deze manier veralgemeniseerde de pijn van de niet-erkenning wel.

Overigens heb ik in mijn leven veel erkenning gehad op allerlei terreinen. Ook van mijn moeder, als het maar niet over haar overdracht van zorg voor het gezin ging. Hiermee wil ik aangeven dat de erkenning waar ik het over heb, specifiek is. In mijn geval gebonden aan mijn moeder en aan mijn behoefte, die werd genegeerd. Ik kon niet vrij gaan voor mijn eigen ontwikkeling. Mijn gymnasiumadvies is altijd een advies gebleven. In de voorbeelden van de vader die over een aanvullende chemo bij zijn kind een rechtszaak aanspande en het dragen van de hoofddoek door de moeder, was de behoefte aan erkenning ook specifiek, dat wil zeggen gekoppeld aan een persoon en een 'daad'. En wel een persoon die 'schuld' draagt voor zijn 'daad'.

Maar wat gebeurt er als verschillende instanties of professionals zich ermee bemoeien en de stem van het kind, maar ook van de volwassenen door al die instanties niet wordt gehoord? Het is niet moeilijk om te bedenken dat zij ervan overtuigd raken dat hulp, bescherming en recht niets voor-

stellen. De maatschappij wordt ‘schuldig’. Het kind komt verder in de klem. Marc Dullaert noemde het klemzetten door ouders van hun kind een vorm van kindermishandeling. Als we die gedachtelijn voortzetten dan zouden we dit ook moeten vaststellen voor de instanties en andere professionals die hulp, bescherming en recht vertegenwoordigen voor deze groep klem geraakte kinderen. Kindermishandeling is een ernstig oordeel en een moreel appel. Niet alleen aan de ouders, maar ook aan de instanties en professionals.

Diepgewortelde overtuigingen

Achter veel belangenconflicten tussen ouders en kinderen gaan diepgewortelde overtuigingen van met name de volwassenen schuil. Overtuigingen die op vele manieren en in verschillende leefwerelden zijn ontstaan, en die worden gekoppeld aan wat ze steeds meer als ‘zichzelf’ gaan beschouwen. Net zoals dat gaat bij hun kinderen. Een belangrijke bron van overtuigingen vormen we in onze vroegste jeugd, als we kwetsbaar zijn. Als er strijd is over de erkenning van jezelf en je stem wordt niet gehoord, dan gaat dit meestal gepaard met emoties, zoals angst, verdriet, boosheid, woede, rouw, wraak, je in de steek gelaten voelen, onmacht of loyaliteit.

Wie zou bestrijden dat de belangen van het kind worden geschaad, in een leefwereld die wordt gekenmerkt door dergelijke emoties? Al worden kinderen die gewend zijn om hun gedachten te ontwikkelen, hun emoties te uiten en daarmee om te gaan, minder kwetsbaar.

Als we problemen willen oplossen met dezelfde gedachten als waarmee we ze creëren, ontstaan er juist meer

De vraag waardoor deze emoties worden opgeroepen, is een vraag naar een diepere laag. David Bohm, natuurkundige en filosoof, deed in zijn boek *De Dialoog* (1996) een oproep om op zoek te gaan naar paradoxale vooronderstellingen. Daarmee raken individuen, maar ook instellingen en naties, steeds weer in dezelfde verwarrende problematiek verstrikt. De analyse van Bohm vertoont treffende overeenkomsten met het gedachtegoed van de Nobelprijswinnaar Daniel Kahneman in zijn boek *Thinking Fast and Slow* (2012). *Thinking Slow* (het meer analytische denken) is wat Bohm de diepere laag noemt. De stelling van Bohm is dat als we problemen willen oplossen met dezelfde gedachten als waarmee we ze creëren, er juist meer ontstaan. Bohm doet een oproep om ons denkproces te onderzoeken en daarmee de paradoxen in ons denken en voelen op het spoor te komen. In mijn gesprekken met de volwassenen en de oudere minderjarigen, valt vaak het woord waarheid. Een niet ter discussie staande waarheid. Als je verder praat, bijvoorbeeld met ouders die in een (v)echtscheiding zijn beland, dan blijkt regelmatig dat zij in hun jeugd in hun waarden zijn aangetast: het gevoel niet welkom te zijn geweest, seksueel misbruik, verslaving, of het niet beschik-

baar zijn van hun ouders. In hun leven vraagt hun niet gehoorde stem steeds maar weer om aandacht. Zij doen met hun emoties een verlaat moreel appel op de ander om erkenning. Zij zijn ten diepste niet in staat gebleken om zichzelf kenbaar te maken en hebben in de loop van de jaren geleerd zich staande te houden met overtuigingen en gedragingen die voor hen ‘de redding’ waren, maar waarin zij vastlopen.

Omdat er vaak nog meer problemen zijn, komt men in een wereld van gefragmenteerde hulp en bescherming terecht. Er is dan sprake van een complexe situatie: financiën, verslaving, gezondheid en de klem zittende kinderen. Dit is zo structureel voor een grote groep mensen, dat we naar een oplossing zochten. We bedachten een leus en een beleid. De leus: ‘het kind centraal’ en het daaraan gekoppelde beleid: ‘Eén kind, één plan’ moesten oplossingen bieden. Helpt het?

Het kind centraal

Evaluaties leiden niet tot juichende conclusies. De praktijk is weerbarstig. Iedere instelling gebruikt zijn eigen begripkader en werkt vanuit verschillende bekostigingsstelsels. Dat zie je terug in de plannen. Wat in ieder geval duidelijk is, is dat de leus: ‘Het kind centraal’ en het beleid: ‘Eén kind één plan’ acties zijn tegen de gefragmenteerde (commerciële) praktijk. Een praktijk die wordt gekenmerkt door ketens en loketten; protocollen en instrumenten, aanpakken en methodieken, al dan niet evident. Ik ben mij ervan bewust dat ik, als bijzondere curator of als deskundige, ook deel uitmaak van deze praktijk. Er gaat veel goed, maar ook te veel grondig fout. Exacte cijfers zijn niet beschikbaar. In de agenda van het platform Scheiden zonder Schade wordt het aantal van 7.200 kinderen genoemd. Dat zijn kinderen die met een vechtscheiding te maken hebben. Hun stem verstomt in een kakafonie van perspectieven, belangen, kennis, waarden en impliciete mensbeelden.

Dimensies en definities

Fragmentatie van zorg en bescherming is niet alleen een Nederlands probleem. In de internationale studie van Neil Gilberts e.a., *Child Protection Systems* (2011), worden systemen van zorg en bescherming in tien landen vergeleken. Nederland is ook in deze studie betrokken.

Voor het kind dat zorg en bescherming nodig heeft, komen in deze studie drie benaderingen bovendrijven: een benadering waarin de *bescherming* van kinderen centraal staat; een benadering waarbij het hele gezin als uitgangspunt wordt genomen en ten slotte een benadering waarbij het kind centraal wordt gesteld. In de laatste benadering is de oproep om naar de stem van het kind te luisteren het sterkst. Maar ook deze benadering kan weer genuanceerd worden. Vanuit een economisch perspectief: het kind is in de toekomst een drager van een economische waarde, daar moeten we zuinig mee omgaan. Of het kind heeft principieel recht op zijn stem. Op de bovenstaande dimensies, die

op zich niet eenduidig zijn, worden graduele verschillen gezien tussen landen. Bovendien kunnen dimensies naast elkaar bestaan. Dit lijkt nog vrij overzichtelijk, maar een eensluidende definitie voor een kind dat bescherming nodig heeft, blijkt al niet mogelijk. Niet binnen landen, maar ook niet tussen landen. Met een definitie bepaal je namelijk al gauw de normen voor ‘goed ouderschap’ en dat is niet eenvoudig in een multiculturele samenleving. De vraag naar het ‘goede’ is een morele vraag. In Nederland wordt deze vraag niet van bovenaf bepaald. De vaststelling of een kind zorg of bescherming nodig heeft, is in Nederland een dynamisch proces tussen betrokkenen. Veel dialoog zou je zeggen, maar juist op dit punt kraakt ons systeem in zijn voegen.

De dialoog en de stem van het kind

Een dialoog vereist in ieder geval een vorm van leegte waarin ouders en kinderen een hoofdrol spelen. Niet over hen, maar met hen. In veel gevallen gaat het over waarden of over overtuigingen die niet worden gehoord of erkend. Vanuit deze waarden doen de betrokkenen een moreel appel.

Het grote voorbeeld van het voeren van dialogen was de filosoof Socrates. ‘Het is onmogelijk om het goede niet te doen als je het eenmaal kent,’ hield hij ons voor. Niet iedereen in Athene hield van hem. Zijn bijnaam was ‘de horzel’. We kunnen in Nederland wel wat horzels gebruiken. Met

name als het gaat over de dialoog tussen instellingen en professionals in de zorg en in het recht, waar kinderen hun stem mogen laten horen. De dialoog hoeft niet altijd ‘Socratisch’ te zijn. Bohm doet een oproep om ons denkproces te onderzoeken en daarmee de paradoxen in ons denken en voelen op het spoor te komen op alle niveaus. De stem van het kind is daarbij een waardevol kompas.

Niet iedereen in Athene hield van Socrates. Zijn bijnaam was ‘de horzel’. We kunnen in Nederland wel wat horzels gebruiken

Niet omdat de stem van het kind als een instrument kan dienen om het conflict tussen zijn ouders te beslechten, niet omdat het kind in de toekomst een drager wordt van economische waarde die verloren gaat als we het klem laten zitten, maar omdat het kind een waardevolle burger is, met een stem, die erkend wil worden.

Over de auteur

Drs. E. Klaver

Filosoof, orthopedagoog, bijzondere curator en deskundige. Zij was lid van de begeleidingscommissie van de pilot bijzondere curator Rechtbank Zeeland-West-Brabant. Zij is lid van de Raad van Advies van de Stichting Bijzondere Curator Nederland en lid van de werkgroep Bijzondere Curator van het NVO.